

Kulmiler ved Rebild hvor brændet til milerne hentedes i de store jyske granplantager. Foto Dansk Folkemuseum, Brede.

drejer sig dog snarere om birkebeg. – Man har støbt lys af harpiks og talg (19). Nu anvendes nåletræers harpiks bl.a. i fabrikationen af sæbe, terpentint, fernis, podevoks, asfaltemulsion, seglak, papirlim, bindemiddel i piller, vognsmørelse, belægning på strygeinstrumenters buer, pulveriseret til brug ved skoldning af fedesvin og fjerkræplukning.

På Færøerne blev barken af ilanddrevet gran brugt til at garve og rødfarve skind med (o. 1780; 20).

LITTERATUR: (1) 941 18f,32; 941f 64; (2) forbrug 1938 i m³: 147 213,386ff; (3) 147 242; (4) 175 32, 1947,180f; (5) 510 3,156; (6) 941f 199ff; (7) 941b 130f; (8) 854 4,1936,68; (9) 996 5,1940,31; (10) 525b 14,17; 946 17; (11) 107; (12) 634 12246; (13) 747 117; (14) 634 12190; (15) 244 1,1944,55; 3,1943,26f; 836 29,1943,117f; (16) 160 1943,466f; (17) 854 22, 1960,26; (18) 96 1896,23; (19) 576 6,1799,172–74 ff. 228e 2,480; (20) 873 285.

LÆGEMIDLER

Dekokt i vin eller øl eller afkog af mellembarken drikkes for maveonde og sidesmerter; den pulveriserede bark strøs på anus eller pulveret med æggehvide til plaster på samme mod forstoppelse (1533; 1). Granknopper er anført i farmakopeen 1772.

Klog mand i VJylland behandlede sår med sprit-udtræk af unge graners yderste skud efter ned-

gravning i myretue (2). Dekokt på rødgraners helt unge knopper mod skørbug, vattersot i benene og kroppen samt forkølelse (3). Nye skud sat på brændevin er drukket af unge piger for blegtsot (4). Spritudtræk af granknopper til badning af eksem; dekokt af de lysegrønne forårs-skud til badning eller salve på gigt, ischias o.a. reumatiske lidelser (Fyn; 5).

Røgning med harpiksdampe for endetarmens udfald (VJylland; 6), til indånding mod ondartet hoste (ofte tuberkulose) (7); harpiks er komponent i sammenkogt til salve eller plaster på sår, værk, seneforstrækning, hævelser, frost, på pande og tinding mod hovedpine; mavestyrkende (Jylland; 8).

Gæs med diarré skulle have et vandudtræk af de unge skud og kviste (1806) eller disse i bygskrå (1863; 9). Plaster af granharpiks på krydslam hest (10). Mortensaften, når der var kommet saft i grenene »klar som vin og meget sødtsmægende«, skulle køerne have granris at æde, så trivedes de og blev stærke (Jylland; 11).

Færøerne: et varmt udtræk af de grønne kviste til badning af frost i hænderne samt mod lus i håret (12).

LITTERATUR: (1) 703 47b,49b,51b; (2) 328f 1,18; (3) 32 1856,64; (4) 161 1906/46: 1; (5) 519 31; 107 1946; (6) 488o 158; 328f 1,206; (7) 358 59 (1827); (8) 488o 289f; (9) 675 7,319; 83 322; (10) 83 87; (11) 488g 1,102; (12) 947 29,1951,166; 752 98,103.

Juletræssalg på Højbroplads. Træsnit af Bernhard Olsen i Illustreret Tidende 29-12-1867.

DEKORATION, JULETRÆET

Fastelavns mandag drog børnen i flokke gennem gaderne med kurve og broget papirpyntede grankviste i hænderne og sang for at få tvebakker o.a. godter (Gråsten og på Als; 1). Også på Møn var fastelavnsriset en grangren pyntet med bånd og papir (2). I mangel af vinløv smykkede man fastelavnsoptogets Bakkus på Tønden med grankviste (Fejø o. 1860; 3).

Aftenen før Valborgs aften 30/4 rejste byens ungdom et grantræ med krans af bøgeløv på en åben og nogenlunde central plads; der blev holdt vagt, thi for nabobyen var det en morskab og ære at stjæle det pyntede træ – og en skam for byen, hvis *majbøgen* forsvandt. Valborgaften optrådte en klovn, der bl.a. bad pigerne lugte til en hyacinth bundet til en grankvist, pludselig vendte han kvisten om, så nålene stak næsen (østlige Himmerland; 4).

Gran og helst ædelgran er ofte anvendt til dekoration af døre og »æresporte« før store familiefester (bryllup, sølvbryllup). Til bryllupper skulle kvistene vende opad, men ved begravelser nedad (Thy o. 1910; 5).

Små grankviste strøs på vejen, hvor ligfølget passerer, forhen undlod det at komme forbi huse, hvor man ikke havde gjort det (Ålsgårde o. 1850; 6). Gravkrans kom de fleste egne først i brug fra omkring midten af 1800-t og de var da oftest bundet af gran; i købstæderne brugte man kun én krans på kisten (MSjælland; 7). På

graven stak man grankviste pyntet med rosetter af sort og hvidt papir, de visne blev udskiftet med friske (Hanherred o. 1830; 8).

Det er stadig meget almindelig at bruge gran til gravkrans, graven fores dermed før jordfæstelsen, den dækkes derefter, forhen smykkedes også kisten med granris til sørgehøjtidet. Gravene vinterdækkes med grankviste, især op mod jul.

Adventskransen med fire tændte lys er ligeledes bundet af gran; skikken blev af familier med tysk tilknytning ført til Danmark o. 1832 og er efter Anden Verdenskrig blevet mere og mere populær (9). 1967 solgtes på Københavns grønttorv ca. 495.000 adventskrans.

Juletræet er oftest en rødgran, men flere og flere vælger ædelgran. Skikken stammer fra Tyskland og kom til Danmark i begyndelsen af 1800-t. 1804 førte etatsråd W. Wolfhagen et juletræ med fra Kiel til København; Jens Baggesen er den første danske forfatter, som omtaler det (1805-06), 1811 samledes mange københavnere ved konferensråd, dr. phil. M. G. Lehmanns bolig i St. Kongensgade, hvor det tændte juletræ kunne ses gennem vinduerne. I Flensborg skal velhavende familier have brugt skikken fra o. 1820. Købstæderne og flere højskoler fulgte snart den højere middelstands eksempel, men på landet var juletræet næppe kendt før 1850, og først fra slutningen af 1890'erne vandt det for alvor indpas i alle danske hjem. Det ældste kendte billede

Vilhelm Pedersens illustration til H. C. Andersens »Grantræet«.

af et dansk juletræ er fra 1842; to år efter skrev H. C. Andersen eventyret om Grantræet som juleaftens midtpunkt. Han og andre digtere (Inge-mann, Heiberg, Grundtvig m.fl.) bidrog meget til skikkens udbredelse (10). · Paradis! drømt så mange gange! · Skønne træ, træ foruden slange, · juletræ! · Chr. Richardt (11).

Dejlige træ, · børnenes træ · med tindrende kær-ter og gavernes pragt. – Se, granen, den er troens træ, · den har jo kors så mange · og peger med sin ranke top · frimodigt mod Guds him-mel op · trods vinternætter lange Vilh. Gregersen (12). I granens brændte duft · får svundne somre luft · og de der kommer Johannes V. Jensen (13). Juleaften går man gerne med ulmende gran-kviste gennem stuerne for at give dem hyggeduft (o. 1900ff; 14). Broncerede kogler anvendes som juletræs-pynt. Mange skibe har ved juletid an-bragt et grantræ i mastetoppen. I Pindstrup bli-ver efter en 50-årig tradition alle husstande til-budt et gratis juletræ af kammerherre, hofjæ-germester Estrup på Fjeld.

Juletræet indgår i motivet på julemærket 1929, 1933, 1938, 1944, 1945, 1948, 1949, 1951, 1957, 1961.

Et juletræ tændt på dets voksested i skoven om-tales 1906 (15), 1914 sås en gran med elektriske lys uden for et hjem på Amager (16), og efter 1945 er skikken blevet mere almindelig som ju-ledekoration i privathaver og på altaner. »En hyppig anvendelse af de små juletræer [efter juleaften] her i København er at plante dem på et barns grav; det lille døde barn skal også have sit juletræ« (1918; 17).

December 1903 ankom ca. 70.000 juletræer med 51 jernbanevogne til hovedstaden (18). Skikken giver dansk skovbrug store indtægter. Der sæl-ges over en million juletræer til danske hjem plus 2500 tons pyntegran til kirkegårdene; det er hug-

sten af ca. 300 tdr. land skov. Udførslen var i 1959 på næsten 2 millioner træer, de fleste fra Hedeselskabets plantager i MJylland; Færøerne, Island og Grønland aftog størsteparten, men 600 godsvogne bragte danske graner til de fleste lande i Europa, således Vesttyskland, Italien og Sverige – de regnes for de smukkeste og mest holdbare (19). 1967 eksporteredes 9.297 t (for 6.7 mill. kr.), heraf 8.481 t til Vesttyskland. Eks-porten af juletræer og pyntegrønt steg fra 4.9 mill. kr. i 1965 til 26 mill. kr. i 1973; hjem-me-markedet aftager for 25–30 mill. kr.

Rejsekronen på nybygninger består af tre (eller blot en) grankranse med opad aftagende størrelse og hæftet sammen med røde bånd (20). Fik huset ingen krans, ville det snart brænde eller ejeren begå selvmord (NFyn; 21). I Sønderjyl-land møder børnenes fædre med krans til en ny skole (22).

LITTERATUR: (1) 236 17/3 1905; 159 1909,155; 944b 126; (2) 161 1906/43: 620; (3) 107 1948; (4) 161 1906/43: 1450 (1934); (5) 634 12181; (6) 250d 128; (7) 914 1,248; 358 78; (8) 250b 56; (9) 1005 16/12 1946; 296 78,1962,350f; Dagligliv i Danm. 2,1964, 68f; (10) 228d 2,139ff; 854 8,1940,74; 877 1,1933, 147; 659 24/12 1949; 433l 44–47; Fr. Heide, Jule-træets Historie, 1916; Træ og Jul, 1970; (11) 766b 1864,31 jf. 766h 1891,38f; (12) 307c 125f; 307b 3; (13) 433m 80; (14) 634 12304; (15) 483 3/1 1906; (16) 417 nr. 51,1965; (17) 869 15,1918,27; 65 18/12 1903; (18) 483 24/12 1903; (19) 135 1/9 1959; (20) 549 13; (21) 760 348; (22) 64 19/2 1960; juletræet på Råd-huspl., København: 725 23/11 1973; Dagligliv i Danm. 2,1964,72.

Håndværkere samlet om rejsekrone af gran. Træsnit af Knud Gamborg fra Folketeatrets forestilling. »Håndværkerliv«. Illustreret Tidende 22–2–1880. Overfor: To af »De fire brødre« i Augustenborg slotspark. (SP).

MARKANTE OG NAVNGIVNE GRANER

En rest af landets første ædelgraner står i von Langens Plantage bag Peter Lieps Hus i Jægersborg Dyrehave. Da kystbanen 1895 førtes igennem, blev mange af de store træer fældet; nogle anvendtes til pilotering af jernbanebroen over Svanemølledammen, andre blev rammet ned som fundament under Københavns rådhus og benyttet til loftbjælker i borgerrepræsentationens store mødesal, en gylden indskrift fortæller, at det er »ædelgran fra Jægersborg Dyrehave, sået 1765, fældet 1895« (1). Den første flagmast på Dybbøl efter genforeningen kom fra von Langens Plantage i Dyrehaven.

En af de største ædelgraner findes i Elvedgårds skov ved Veflinge NVFyn, stammen var 1965 fem meter i omkreds og over 30 meter høj (2). Danmarks højeste træ, en ædelgran, stod til 15/11 1965 i det sydøstlige hjørne af Nørreskoven ved Farum og var en af von Langens plantninger. Det målte i 1947 46.1 meter, stammen var en meter over jorden 4.5 m i omkreds, og den rummede ca. 25 kubikmeter – som ti store gavntreer. Veddet blev anvendt til borde og paneler i Skovskolen i Nødebo og til konferenceborde i Direktoratet for Statsskovbruget. Herefter står (1968) fire af de ældste 43–45 m høje ædelgraner tilbage (3).

NAVNGIVNE GRANER:

1 *Abrahams Skød*, rødgran ved Klingstrup SFyn; når kunstmaleren Lorenz Frølich o. 1900 besøgte godset, blev han gerne hjulpet op i kronen og udbrød da: Å, nu sidder jeg som i Abrahams skød! Faldt af ælde o. 1930.

2 *Adam og Eva*, store graner ved kroen i Lindevad skov, Flensborg amt (4).

3 *De fire (fidele) Brødre*, oprindelig fire, nu kun to meget høje ædelgraner i Augustenborg slots-park (357 180; 930b 10,1967,1135).

4 *Den gamle Skovrider og hans Kone*, to ædelgraner plantet o. 1812 i Gl. Dyrehave ved Holsteinborg SSjælland; gik ud 1945–46 (5), sml. nr. 12.

5 *De syv Jomfruer* i Rude skov SSjælland, blev af Holsteinborg-ejer plantet til ære for nogle komtesser; fældet forlængst (6).

6 *Forstrådens Gran*, douglasgran ved skovridergården Mosskovgård, Skørping, plantet 1887 af skovrider L. F. E. Hintz til minde om forstråd H. J. Hansen, der virkede på skovdistriktet i 40 år (7).

7 *Kongegrannen* i Egebæksvang ved Espergærde, rager som en konge op over skoven.

Fregatgranen, se nr. 11.

8 *Pengetræet* ved »Gryden« i Gelskov; man stak mønter ind i stammens sprækker, jf. nedenfor og bøg bd. 2; fældet (8).

9 *Rømers Ædelgraner* i Almindingen, Bornholm, tiltrukket af frø fra NSjælland og rimeligvis de ældste eksemplarer af dansk frøavlet ædelgran. Forstmanden Hans Rømer (1770–1836) fredede om øens sidste skovrester og grundlagde Almindingen (9).

10 *Skildevagten*, 350-årig rødgran i Rude skov NSjælland (10).

11 *Skonnertgranen*, hvidgran på Bastemosevej i Østre Anlæg, Almindingen, omtalt 1918 som en »krybegran«, på dens væltede stamme rager fire høje og et lavere sideskud i vejret som master; senere kaldt *Fregatgranen*. En anden *Skonnertgran* har stået i Rø plantage (11).

12 *Skovrideren* og *hans Kone*, to meget store ædelgraner i Hareløkken, Almindingen, rester af en plantning fra 1818 (12); sml. nr. 4.

13 *Slangegrannen*, rødgran i St. Hareskov lige ved jernbanen, med usædvanlig mørk stamme og grene, der bugter sig slangeagtigt i svag brise (13).

14 *Svanes Gran* eller *Biskop Svanes Gran* på Svenstrup MSjælland, rest af ædelgran, som biskoppen skal have plantet o. 1660 (14).

15 *Tyskergranerne* i Stursbøl plantage, Oksenvad sogn, de første tyskerne plantede efter 1864 (15).

16 *Udstillingsgranerne* i Gl. Dyrehave ved Hese, var i pottes med på skovbrugsudstillingen i København 1888.

17 *Ugle-* eller *Ulvegranerne*, nogle af de største ædelgraner i Nørreskov ved Furesøen (16).

LITTERATUR: (1) 950 115; 930b 2,3,1960,974; 237d 45; (2) 280 21/8 1965; (3) 637 29,1945,364–68; 164

Juletræet med sin pynt. Illustreret Tidende 22–12–1867.

5,1946,222; 109 15/11 1965; (4) 161 1906/23: 3275; (5) 930b 3,1954,885f; (6) 161 1906/23: 454; (7) 410 17; 930b 6,1961,1111; 725 15/8 1964; (8) 237b 38f; (9) 92 10,1916,49ff; (10) 237d 152; (11) 92 33,1950, 94f; 152 5,1961,612; 148 10,155; (12) 92 33,1950,99; 449 1954,9; (13) 237d 77; 11 15; (14) 948b 69; 622b 174; (15) 148 4,373 (1938); (16) 237d 45,132f.

OVERTRO, SAGN, VEJRVARSEL

Juletræet skulle stjæles, ellers var der ikke lykke ved julen (Bornholm; 1). En kæmpegran i Gelskov (sml. sp. 1) havde skovarbejdernes særlige interesse, for i dybe revner i dets stamme klemte folk mønter som offergaver til Amor (2). En gran i Julskoven ved Gelskov SVFyn måtte ikke fældes, den gav ly for et spøgelse (3). Under gran i Højris skov ved Ikast skal et myrdet barn ligge begravet (4). Granlugt er et varsel om dødsfald (5). Fik gift kvinde ingen børn, skulle hun St. Hans nat hemmeligt stille et grantræ med en løvtræskvist ved indgangsdøren, næste morgen gemme kvisten bag et spejl og flytte træet til et afsides sted; groede det videre og blev kvisten ikke rørt af andre, ville hun blive gravid (Angel; 6).

Friske grankviste stukket tæt i hvededynger på loftet skulle hindre, at der kom brand (s. 28) i udsæden (7).

Skyder granen de nye skud i toppen, kommer vinteren tidligt, forneden eller på grenenes midte varsles sen vinter, overalt omtrent samtidig en lang og streng vinter (Angel; 8).

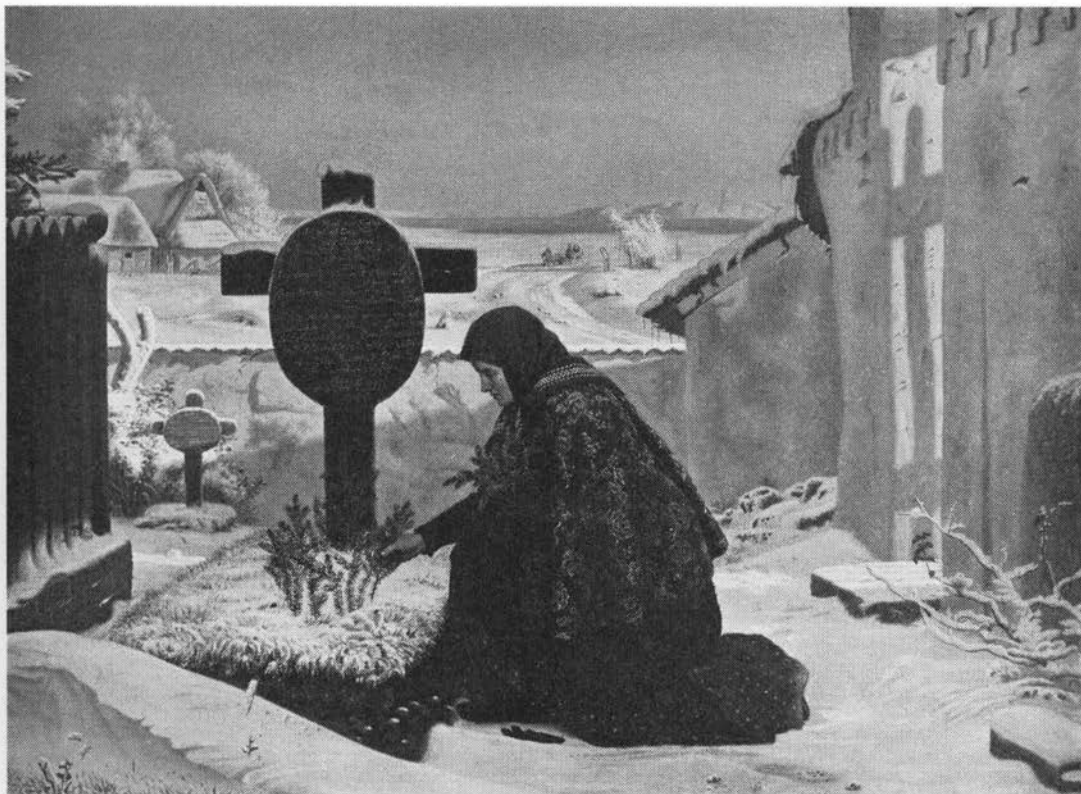
Den harpiks, som flyder fra grantræer om sommeren, må man ikke berøre, det kan være materie (pus) fra bylder o.a. sygdom indsat i træet (Lolland; 9).

LITTERATUR: (1) 161 1906/23: 683; (2) 11 48; (3) 161 1906/23: 1072; (4) 161 1906/23: 2492; (5) 488q 64; (6) 250d 154 (1933); (7) 838 1,1790,51; 194 4,1794,231f; (8) 161 1906/23: 3341; (9) 466 175f.

PROSA OG POESI

Graner, grise og jødebørn er kønnest som små (1).

Som et regiment ranke soldater, strunke, stive karle paraderer granerne ret op og ned i den sluttede granskovs række og geled *Sofus Franck* (2). Stive og strunkne opstillede som til parade, står de spidse pyramiderækker langs vejsiderne ... regelret, monotont og alvorsmørk er granskoven; det er, som rugede den bestandig over en sorg *J. O. Bøving-Petersen* (3). Granerne i deres lune, grønne pelse med de tunge yvere af lilla kogler – granerne, som man om sommeren kan

Graven julesmykkes med gran. Maleri af Christen Dalsgaard, 1858. Privateje.

finde lidt kedsommelige, og som om foråret midt i al den lysegrønne, glade pragt kan forekomme os næsten skummelt dystre, livsfjendske og indremissionske *Knud Poulsen* (4). Granskovene sprang ud med milliarder af store frodige kogler, først grønne og fede, bristefærdige af harpiks, siden i højsommeren blev de røde, en overordentlig purpurstrålende og mættet farve, som glødet kobber, og smykket med topaser af harpiksdråber, der svedte ud i solbranden *Johannes V. Jensen* (5). – H. C. Andersen, *Grantræet* (1844).

Nordens levende pyramide *St. St. Blicher* (6). Granens knejsende minaret · granerne, der er ranke som orgeltoner *Grete Bendix* (7). Som vældige noder · med sortgrønne faner · i mostærpets grønlys · en blok af graner *Arthur Arnholtz* (8). Der ruger vemod i hver mosklædt krog, · uhyggen lurer mellem dunkle stammer *Aage Hoffmeyer* (9). Mellem mørke, alvorsfulde graner · suser evighedens salmesang *Gustav Biering*. Vi kan høre tågen dryppe · på en træ,

tungsindig måde, · høre tætte graner dyppe · vækstens tyngde i det våde *A. C. Christensen* (10). Men vil du ånde langt heller · stiernes ensomme lugt – · søg da de lydløse graners · rige af mørke og duft *Kai Hoffmann* (11). Hvad er som en granskov, der suser? · Og hvor er så stille et sted? · Jo højere granerne bruser, · des dybere groende fred. · · Hvad er som i granskovens rige? · Vi kommer og tøver og går. · Men her er hvert øjeblik lige · så bundløst som tusinde år *Ulf Hoffmann* (12). – Harpikstårer flød som guld og malm *Noemi Eskul-Jensen* (13). Du fanged mig, du gyldne harpiksdråbe. · Om tusind år vil man i ravet finde · en stakkels myg – en smukt bevaret tåbe *Hans Hartvig Seedorff* (14).

LITTERATUR: (1) 783b; (2) 259c 31f; (3) 118 16f; (4) 730d 206; (5) 433l 46; (6) 78c 21; (7) 58 2; (8) 41 21; (9) 388 20; (10) 120 20; (11) 386d 11; (12) 387b 37f; (13) 221b 97; (14) 821o.